

КО ЈЕ И ОДАКЛЕ БИО МУСТАФА „ЧОВЈЕК ЦРНОГОРСКЕ НАЦИЈЕ“

У нашој штампи се чешће спомиње знаменити турски државник из првих деценија XVI в. Мустафа, „човјек црногорске нације“, с напоменом да се не зна тачно ко је и из којег је мјеста био овај наш човјек. Међутим изгледа да о њему има података у актима Државног архива у Котору и да је то онај „непознати Паштровић“, о којему је И. Стјепчевић писао у „Гласнику Народног универзитета Боке Которске“ (Котор 1935, бр. 4—6, стр. 5 и 6), а о којему говори Мавро Орбини у свом познатом дјелу »Il regno degli Slavi« (Pesaro, 1601, стр. 308).

Орбини, на основу података из анала Kirijaka Spangenberg-a и Hermana Scholdel-a, као и из написа Konstantina Spandugino, каже да се Мустафа-паша, којег је Сулејман био поставио за гувернера Каира, родио у Котору у простој породици, али да је био врло лијепе спољашности и од природе обдарен свим врлинама. Жена му је била сестра Сулејманова, раније удата за Бостанс-пашу којему је по Селимовој наредби била одсјечена глава.

О Мустафи имамо и других података који су наведени у поменутом Стјепчевићевом раду. Тако млетачки посланик у Цариграду, Марко Минио, у извјештају од 28. фебруара 1521, који је поднио Сенату у Млечима, каже да је скоро сигурно да ће султан још у овој години ударити на Мађарску, те да га је (посланика) Мустафа-паша савјетовао да пише Сињорији да, ако букне овај рат, остане строго неутрална и да не пружа никакве помоћи Мађарској.

Описујући четири главна турска министра Минио каже: „1) Пери паша, турског поријекла, лукав и врло вјешт у владању; 2) Мустафа паша, славенског поријекла (de nation schiavo), пријатан, лијеп, од четрдесет година, привржен држави Ваше Прејасности; 3) Феркал-паша из Шибеника којему је тридесет пет, или тридесет шест година, ратоборан; и 4) Касин-паша, по народности Турчин, добар.“

У Државном архиву у Котору, судско-нотарски списи, св. XXXV, стр. 37, налази се докуменат сачињен 8. октобра 1522. на латинском језику, који се, како по свему изгледа, односи на Мустафа-пашу и пружа нам врло драгоцене податке о његовом поријеклу и о његовој породици. Акт у преводу гласи:

„Приступивши пред узвишеног и пресвијетлог господина Виктора Диедо, врло достојног ректора и провидура Котора, и пред угледне суце, господина Илију Драго, госп. Николу Бућу и госп. Зора Безанти, који су засједили с Малим и Тајним вијећем у општинској канцеларији, Мустафа Турчин, родом (natione) из Паштровића, који се, док је носио хришћанско име, називаше Петар, син покојног Радована Ђуде, о чијем имену, роду и род-

бини посвједочише мени, потписаном канцелару, златар Михаило, которски грађанин, који рече да је овај Мустафа рођени брат (*esse fratrem carnalem*) његове пунице (*socrus suae*) и Стефан Николић из Кавча и Ђорђе Новело који станује у Котору, те чинећи за себе, своје баштинике и насљеднике у име трајног поклона који се не може опозвати због незахвалности, ни увреде, ма колико била тешка, ни због било којег другог узрока: од своје воље, слободно и при потпуној душевној свијести, незаведен пријеваром, заблудом, нити икаквим ласкањима, дао је, уступио предао и даровао присутном Андрици пок. Николе Андрића из Паштровића, који уговара и прима, и Андрици Радичевић из Паштровића, одсутном, али као да је присутан, јер је за њега присутан и уговара и прима споменути Андрица пок. Николе Андрића, јамчећи својим добрима да ће се држати овога што је углављено — обојици својих сродника и њиховим баштиницима и насљедницима за вјечна времена, на праву и једнаку половину све земље и посједе, поља, шуме, куће и сва права која има или би могао имати на земљишту Паштровића са свим ослобођењима као и теретима, којима подлежу поменута добра или права, која им је, као што је горе речено, даровао. Нека горе поменути све ово имају, држе, посједују и да све могу продати, даровати, замјенити и уопште да могу чинити што год се обојици сродника, уз праву половину, и њиховим баштиницима и насљедницима буде свидјело, као са својим властитим стварима.

Обдарена лица обећавају да ће овај поклон у цјелости и у појединостима увијек сматрати сталним и милим, да ће правима и добрима горе наведеним, уступљеним њима и њиховим баштиницима и насљедницима, увијек по закону руководити, јамчећи свим својим садашњим и будућим добрима (имањем).

Обављено у Котору, у општинској канцеларији, пред узвишеним и пресвијетлим господином провидуром и угледним суцима горе именованим.“

Важно је да се истакне да овај судски докуменат из г. 1522. потиче из времена када је Сулејман (1520—1566) владао, а тако исто и наведени извјештај млетачког баила Минија, у којему се говори о Мустафа-паши, који је, како истиче Минио, нарочито одан Млетачкој Републици. Приврженост Мустафина Републици разумљива је када се сјетимо да је Венеција била нарочито склона Паштровићима, а особито првих деценија након њихове предаје Сињорији. Желећи да остане Венеција по страни у предстојећем сукобу турско-мађарском, како се не би изложили опасности и његови родни Паштровићи, који би се у том случају на страни Венеције морали борити против Турака, савјетује баила, како смо то већ видјели, да поради код своје владе да би сачувала неутралност.

Што Спандуђино истиче ниско поријекло (*bassa condicione*) Мустафа-паше, то се слаже с поријеклом Турчина Мустафе, ра-

није у хришћанству названог Петра Ђуде, о којему говори поменици которски докуменат. Иако су Ђуде (Ђудићи) припадали паштровској „властели“, они су у ствари били ипак обични сељаци, па су за њих странци могли слободно рећи да су ниског, т. ј. сељачког поријекла. Ђуде се у документима помињу доста рано. Тако је Јован Ђуда или Ђудић (Chudich) био члан паштровске делегације, која је г. 1423. преговарала с млетачким адмиралом Бембом о предаји Паштровића Венецији.¹ У једном мирењу г. 1440. помињу се два члана овога племена,² а припадници овог племена помињу се и касније у разним документима,² а постоји једна породица и данас. За данашње Срзентиће у Режевићима тврди се да су се раније називали Ђуде, или Ђудићи.³

За Паштровиће каже проф. Иван Божић да су представљали заједницу слободних сељака — ратника, који су имали право да буду бирани за све функције у својој локалној самоуправи. Тим правом су се разликовали од зависног, потчињеног сељаштва, па су зато и сматрали себе „властелом“, а своју општину „племенитом“. Према томе назив „властелин“ имао је међу њима одређен смисао. Тако су „властелом“ називана и дванаесторица представника племена, која су, уз суђе и војводе, бирана у „стол од правде“ Правну основу — закључује Божић — друштвеног положаја сваког Паштровића чинила је управо ова могућност да буде биран међу разне, важне општинске функционере.⁴

Да Мустафа из наведеног которског документа није био обично лице, види се по томе што су при акту даривања његова имања његовој родбини били присутни провидур, сва три градска суца као и Мало и Тајно вијеће, као да се ради о нарочито важним правним пословима већег значаја, а не о обичном уступању, или даривању имања, што се редовито, како истиче Стјепчевић, обављало само пред градским суцем и аудитором. Али иако правни посао о којему се радило, није био нарочито важан да је било потребно учешће тако високих градских функционера, такав поступак је, очито, захтијевало присуство одличне и високе личности какав је био Мустафа. И чињеница да се у акту ниједном ријечју не помиње Мустафин наслов ни положај, што је иначе у актима обична појава, може се сматрати доказом његова високог положаја, што је, изгледа, из неких нарочитих обзира и разлога, овдје намјерно изостављено, да би његов боравак у Котору остао што више непримјетан. Према свему горе изложеном можемо закључити да је Мустафа Турчин (Mustaffa turca) из цитираног которског документа исто лице које с једне стране помињу

¹ S. Ljubić, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium XVII, Listine, 8, Загреб, 1886, стр. 225—226.

² Иван Божић, Средњовјековни Паштровићи, Историјски часопис, књ. IX—X, Београд, 1959, стр. 172.

³ С. Накићеновић, Бока, антропогеографска студија, насеља српских земаља IX, Београд, 1913, стр. 613.

⁴ Иван Божић, навед. дјело, стр. 178.

наведени хроничари, а с друге млетачки баило на Порти, Минио, а које је било на тако истакнутом положају у ондашњем турском царству.

У оно доба околина Котора била је добрим дијелом под турском влашћу и Мустафа је обилазећи ове турске посједе у близини свог родног краја, можда и на молбу своје родбине, навратио у Котор, који је био, као и Паштровићи, у млетачким рукама, да пред млетачким властима, према којима је, како смо видјели, показивао нарочиту наклоност, располаже својим имањем у Паштровићима у корист својих рођака, јер оно за њега, као врло богата човјека и високог турског функционера, није представљало неку нарочиту вриједност. Као гувернер Египта Мустафа се био јако обогатио, те се каже да је султан обичавао да рече да му није жао што му је зет толико богат, јер пошто нема дјеце, то ће Мустафино богатство и тако њему припасти. Мустафа је подигао у Цариграду једну од најљепших палата и украсио је мрамором који је набавио у Каиру, а око подизања једне џамије утрошио је знатну своту новаца.

Што су Мустафу називали „човјеком црногорске нације“ то је, вјероватно, услиједило стога што су Паштровићи сродни по крви и језику, а и по јунаштву са сусједним Црногорцима. Познато је и то да су Турци на разне начине, примамљивали паштровске младиће у своју службу,⁵ па ће бити и Петар Ђуда, каснији Мустафа-паша, на тај начин доспио међу Турке у Црној Гори, одакле је упућен у Цариград, гдје се као даровит младић спремао за будући свој високи позив. Слично њему био је прозван јуначким именом Црногорца (Mavrovunioti) неустрашиви и храбри поморски капетан Васо Брајевић, родом из Мојдежа у херцеговској општини, који се као филхелен нарочито прославио у борбама за ослобођење и независност Грчке (1821—1828).⁶

Што пак Орбини каже да се Мустафа родио у Котору, не треба то дословно схватити, већ се ту подразумијева територија Млетачке Арбаније (Боке Которске), гдје су спадали и Паштровићи којој је Котор био главно, а по томе и најпознатије мјесто. Сличан је случај и са чувеним поморским капетаном и „малтешким витезом“ Петром Желалићем (+ 1811) који се прославио у борбама с турским гусарима друге половине XVIII в. За њега се тачно зна да је био син Јова Милошева Желалића из Бијеле, иако су неки од његових савременика, који додуше нијесу били из Боке, писали да је он из Пераста,⁷ а то очито стога што је Пераст у поморском свијету био далеко познатији него Бијела.

Петар Д. Шеровић

⁵ Петар Д. Шеровић, Паштровићи, њихово племенско уређење и поморска традиција, Годишњак Поморског музеја у Котору V, 1956, стр. 36.

⁶ Петар Д. Шеровић, Бокељски поморци у рату за ослобођење и независност Грчке (1821—1828), Годишњак Поморског музеја у Котору, III, 1955, стр. 141.

⁷ Cvito Fisković, Podvig kapetana Želalića, Pomorstvo 1947, стр. 7.